

Izlaganje sa znanstvenog skupa
UDK 330.342.151 (497.1) + 382.14

Nužnost kvalitativnih promjena

Juraj Razmilić

»Pliva«, Zagreb

Sažetak

Kriza dosadašnjega načina poslovanja i odlučivanja o privrednim odnosima očituje se i na razini privredne zajednice u cjelini, i na razini unutarnjih odnosa u pojedinim privrednim organizacijama. Autor ukazuje na poteškoće na području deviznih odnosa koji su uređeni novim zakonskim aktima. Već je *Zakon o deviznim i kreditnim odnosima s inozemstvom* iz 1978. najavljen kao sredstvo razvlaštivanja države na tome području privrednoga života u korist odgovarajućih samoupravnih interesnih zajednica u republikama i pokrajinama i savezne interesne zajednice. Naknadnim zakonskim koncentriranjem odlučivanja o deviznim odnosima u saveznoj instituciji, središnjim subjektom postaje ustanova koja čak ni u nazivu nema pridjev »samoupravna«. Ona se pojavljuje kao mjesto odlučivanja delegata republika i pokrajina, a ne privrede, te kao ustanova koja se prvenstveno bavi raspodjelom, a ne stjecanjem deviza. Neuvažavanje autentičnih interesa privrednih organizacija, prvenstveno izvoznih, bitan je uzrok poteškoća i nedostatka kvalitativnih promjena u deviznim i, uopće, privrednim odnosima. Autor potom analizira i neke aspekte načina odlučivanja u organizacijama udruženog rada, od udruživanja rada i sredstava, preko organizacijsko-poslovnih problema, do kadrovske politike i dr.

U posljednje se vrijeme o privredi govori veoma često i na različite načine. Slušajući sve te rasprave stječe se dojam da nema ničega nepoznatog o uzrocima krize u koju smo zapali. Ipak nije tako. Prisutne su goleme razlike u pristupima i procjenama stanja. Zajedničko je samo to što svi kažu da je privreda u teškom stanju. Toga se mnogi love da bi mogli prepričavati što je bilo, misleći da tako otkrivaju uzroke zbog kojih smo upali u ovakvo stanje. Izgleda da je teže prodrijeti u dubinu problema, pa više udaramo po posljedicama i ostavljamo dojam da smo dobri poznavaoi privrede a, u stvari, to nismo. Zašto nismo? Zbog toga što većina kritičara, koji se pokazuju velikim znalcima svega i svačega, u stvari, ne predlaže ništa. Tako možemo teoretizirati u beskraj i ništa se neće dogoditi, a mora se dogoditi. Nema smisla da se iscrpljujemo na poznatim problemima, nego da tražimo izlaz,

da kažemo što se to u našoj privredi mora dogoditi da se pokrenemo iz ovoga stanja. U tome bi pravcu trebala biti usmjerena politekonomska istraživanja. Sada više krpamo nego šijemo, pa imamo u privrednom sistemu, a još više u tekućim ekonomskim mjerama, toliko zakrpa da se i ne vidi osnova. Uzmimo kao primjer devizni sistem. *Zakonom o deviznom poslovanju i kreditnim odnosima s inozemstvom* iz 1978. godine htjeli smo razvlastiti državu na tom sektoru, kojega je čvrsto držala i na kojemu je u ekonomici najdulje ostala. Formirali smo samoupravne interesne zajednice za ekonomske odnose s inozemstvom u republikama i pokrajinama i Interesnu zajednicu za ekonomske odnose s inozemstvom Jugoslavije. Već se iz naziva tih zajednica vide njihove različitosti. Zajednica na nivou Jugoslavije nije dobila samoupravni predznak, a razlozi su u prerogativama koje je država na sektoru deviza zadržala. Tako smo stvorili nemoguću situaciju, neki dualizam, koji nije išao, pa smo za sve okrivili platne i devizne bilance republika i pokrajina, da bismo mogli inovirati zakon. Međutim, nameće se pitanje: da li tehnike poslovanja mogu same po sebi izazvati toliko posljedica na sektoru deviza koje su nastale? Dobro znamo da uzroke nastalog stanja valja tražiti u odlukama koje su donešene na sektoru deviza, a ne u evidencijama, obračunima ili bilancama. U tom vremenu nastali su mnogi dugovi inozemstvu. Oni ne bi nastali, bar ne u toj mjeri, da nije bilo dualizma u odlučivanju. Zašto? Zato jer bi privreda tražila da se, prije zaduživanja, utvrdi devizni bonitet organizacija udruženog rada koje su tražile kredit te, ako bi se utvrdilo da nisu u stanju vraćati kredit, ne bi se ni mogle zadužiti. Međutim, tako se nije radilo, pošto se zaduživala država, a ne OUR-i, te se, kao što je poznato, našla u deviznom dubiozu. Sada svi vraćamo dugove: i oni koji su koristili devize i kredite, i oni koji to nisu. Ta prinuda u vraćanju dugova inozemstvu uzdrmla je privredu u toj mjeri da će joj trebati mnogo godina da se oporavi. Naravno, jer je izvršen udar na one organizacije udruženog rada koje su bile privredno najvitalnije, koje su bile sposobne da se uključe u tokove svjetske proizvodnje. Onima koji ništa nisu imali nije se moglo ništa ni uzeti. Osobito ne devize, ako nisu izvozili i ostvarivali devizni priliv. Međutim, dugo nismo bili u stanju utvrditi realni paritet dinara u odnosu na konvertibilne valute, pa su izvoznici i zbog toga plaćali ceh. Izvozili su, jer su morali iz političkih, patriotskih i drugih razloga, a ekonomski razlozi su dugo ostajali po strani. U tome treba tražiti razloge »štucunga« koji se pojavljivao, jer su se izvoznici, doduše ne uvijek na adekvatan način, borili da sačuvaju goli život. Tako smo onеспособili najspособnije i uvukli ih u igru oko pariteta koji se formirao na crno, jer su kasnile mjere ekonomske politike koje su bile neophodne. Sada se postavlja pitanje: kako »oporaviti« te organizacije udruženog rada, jer upravo o njima ovisi izlaz iz nastala stanja? U svakom slučaju, teško bi i mnogo bogatije zemlje, s mnogo razvijenijom privredom od naše, mogle podnositi ovakav nivo socijalizacije ekonomike — u ovome slučaju vraćanje dugova inozemstvu. Iz ovoga primjera, a ne bi nam bilo teško naći i mnoge druge, vidljivo je koliko je država prisutna u privredi i koje prinude u njoj djeluju. Početkom ove godine inovirali smo zakon o deviznom poslovanju i kreditnim odnosima s inozemstvom. Ukinuli smo platne i devizne bilance, ojačali položaj Interesne zajednice za ekonomske odnose s inozemstvom Jugoslavije i, manje-više, sve odluke o devizama koncentrirali u federaciji. U interesnoj zajednici za ekonomske odnose s inozemstvom Jugoslavije utvrđeni su kri-

teriji po kojima se određuju društveno priznata devizna sredstva za reprodukciju organizacija udruženog rada. Jasnno, moglo se raspoređivati ono što je planski ostalo privredi nakon izdvajanja dijela deviznog priliva za vraćanje dugova, uvoz nafte i drugih tržištu neophodnih roba i rezervi narodne banke. Kada se sve to zbroji, izdvajanje iznosi 55%. Privredi za reprodukciju ostaje 45% deviznog priliva. Upravo oko tih 45% deviza nastala je prava oluja. Tih 45% deviza ne ostaje izvozniku, jer na te devize imaju pravo i oni koji sudjeluju svojim robama u izvoznom proizvodu. Ti odnosi utvrđuju se u općim udruženjima Privredne komore Jugoslavije ili u reproccelinama. Kada se izvrši ta raspodjela, onda se pojavljuje republika ili pokrajina sa svojim potrebama za zdravstvo, znanost i mnoge druge potrebe. Sve te promjene izvršene su da bismo, kako se tvrdilo, formirali devizno tržište. Kao što je poznato, devizno tržište nije formirano. Nije se ni moglo formirati zbog krivih računica na kojima su se gradile pretpostavke. Jednostavno rečeno, izvori za koje se računalo da će biti dovoljni za uspostavljanje deviznog tržišta jesu oskudni, a bez sredstava nije moguće formirati tržište. Međutim, često se postavlja pitanje da li bi devizno tržište uopće dalo pozitivne efekte. Smatram da to nije sporno. Sporno je samo kako doći do tržišta, jer uz nedostatak deviza devizna nelikvidnost banaka jest najveći problem privrede. Još se nismo snašli u postojećemu deviznom zakonu, a nastaju nove teškoće oko zakona o ukupnom prihodu. Riječ je o tome da li devize s računa organizacija udruženog rada uključiti u ukupni prihod ili ih prethodno prodati banci. Sve to može biti dobro i korisno — i u to ne bih ulazio — ali još je jedna od naših zabluda mišljenje da ćemo zakonima riješiti probleme. Tako i dalje stimuliramo podjelu, a ne stjecanje deviza, bez obzira što u prometu može biti prisutan samo dinar.

Devize su, kao što je poznato, zbog velike ovisnosti privrede o uvozu jako tražena roba i, na žalost, u najvećoj mjeri o devizama ovisi uspjeh ili neuspjeh u proizvodnji. Međutim, ne možemo biti sretni sa sistemskim rješenjima na području deviza. Posebno ne s mjestom i ulogom samoupravnih, odnosno Interesne zajednice za ekonomske odnose s inozemstvom Jugoslavije. Devizama se u našoj zemlji bavi veliki broj organa i organizacija. Da spomenemo samo neke: Skupština SFRJ, SIV, Narodna banka, Savezni sekretarijat za vanjsku trgovinu, poslovne banke, SIZ-ovi i Privredna komora. Adekvatno tome, postoje i organi i organizacije u republikama i pokrajinama. Svi se ti organi i organizacije bave propisima i kriterijima raspodjele deviza, a organizacijama udruženoga rada koje izvoze ostavljeno je da stvaraju uvjete za proizvodnju i izvoz.

Sve je ovo istaknuto da bismo lakše shvatili interesno udruživanje na području deviza. Zapravo, udruživanja i nema, a pogotovo ne interesnog. Skupština Interesne zajednice za ekonomske odnose s inozemstvom Jugoslavije sastavljena je od delegata republika i pokrajina i o svemu se odlučuje konsensusom. Dakle, delegati ne predstavljaju privredu, nego republike i pokrajine i zagovaraju interese koji se uvijek ne poklapaju s interesima privrede, a posebno ne izvoznika. I tu se vode rasprave kako podijeliti devize, a ne kako ih stvoriti. Do suglasnosti je teško doći, jer ako se jedna delegacija ne suglasi s prijedlogom sve propada. Rasprave teku iz početka i teško je shvatiti da se na takav način utvrđuju interesi privrede, odnosno ekonomika izvoznika, jer se posredstvom deviza prelijeva dio dohotka iz organizacije u or-

ganizaciju, između grana i grupacija itd. K tome još valja dodati da konačnu riječ o tim odlukama donosi SIV. Ako se SIV ne suglasi opet se sve ponavlja. Prema tome, nije slučajno kod Interesne zajednice Jugoslavije izostao samoupravni predznak, jer se devizama stvarno ne samoupravlja. Moramo mijenjati takvo stanje i težiti tome da delegati u Interesnoj zajednici Jugoslavije predstavljaju izvoznike, da ona bude mjesto dogovora o unapređenju izvoza i utvrđivanje interesa za postizanje toga cilja i da se izvoznici slobodno mogu dogovoriti o svim bitnim pitanjima u skladu s deviznom politikom zemlje. U protivnome, takva paradržavna institucija nema smisla. Slobodno se može reći da puno košta, a ništa ne donosi. To nije jedina institucija koja troši, a ništa ne daje, ali sada je o njoj riječ.

Ne ulazim u razloge neprovođenja dogovorenoga iz dugoročnog programa stabilizacije. O tome je bilo dosta govora. Međutim, privreda upada u sve teže stanje zbog dinarske nelikvidnosti uz pomanjkanje deviza. Obrtna sredstva privrede su skromna i kreću se do oko 15% potreba. S tako malim sredstvima gotovo je i nemoguće osigurati proizvodnju. Privreda je postala potpuno ovisna o bankama, a sadašnje je kamate još više iscrpljuju. Međutim, postavlja se pitanje kreditno-monetarnog i bankarskog sistema, daju se i prijedlozi da se barem ublaži stanje ako nema potpuna rješenja. Ali, u tome je državna regulativa spora i neefikasna. Tako na mnogim sektorima imamo države i previše, a gdje je potrebna tamo kasni. Kada se sve to — uz mnoge druge tegobe kao, na primjer, neadekvatna politika cijena, problemi primarne raspodjele, pa i pariteta dinara — uzme u razmatranje, onda se dođe do zaključka da je naša privreda izdržljiva, jer je stvarno teško poslovati u takvim okolnostima. Istina je, period prilagodavanja u privredi traje dugo, ali je u ovakvoj strukturalnoj neujednačenosti proizvodnje teško očekivati mnogo više.

U našoj privredi nužne su kvalitativne promjene, a pitanje je kako do njih doći. Nije lako na to odgovoriti. Prije svega, ne koristimo kako treba postojeće resurse. To je činjenica, ali je ipak potrebna temeljita analiza da bismo od konstatacija učinili korak dalje. Naime, nameće se pitanje: kako da ti resursi postanu aktivniji, produktivniji? Poznato je da u istim granama i grupacijama proizvodnje postoje goleme razlike u efikasnosti poslovanja, da imamo međusektorske probleme u proizvodnji i da u kvalitativnim faktorima privređivanja jako zaostajemo za industrijski razvijenim zemljama. Čak i na istim sredstvima rada i s istim tehnologijama ne postizemo iste rezultate.

To saznanje malo zbunjuje i u praksi teško tome nalazimo lijeka. Po svemu sudeći, samo individualnim akcijama pravnih subjekata u materijalnoj proizvodnji nije moguće mnogo učiniti. Potrebna je ukupna društvena akcija. S jedne strane, u tehnološkom podsticanju a, s druge strane, u makro i mikro organiziranosti koju bismo trebali osuvremeniti. Upravo smo u tom poslu nefleksibilni, statični, kruti. Često inzistiramo na shemi i ne dopuštamo odstupanja, a kamoli eksperimentiranja koja su neophodna. Mnogo je nepovjerenja, pa se pojedinim, na žalost, veoma rijetkim odstupanjima od zvaničnog stava brzo dijele kvalifikacije nesamoupravno itd. To sputava i one koji su sposobni da nešto učine i koji žele to učiniti. Sve to pomalo komplicira sistem upravljanja, pa se i sve teže donose poslovne odluke. Teško se ulazi u rizik, a bez rizika nema pravog poslovanja. Na žalost, najodgovor-

niji kadrovi iz poslovnih struktura često se osjećaju bespomoćni i poraženi, jer ne mogu provesti svoje zamisli. Pod firmom samoupravljanja mnogo se toga provodi što koči ili čak i vuče natrag. Osobito u složenim organizacijama udruženog rada, za koje nismo našli prave mehanizme samoupravljanja. U tim organizacijama samo jedna OOUR može onemogućiti udruživanje sredstava za razvoj, čak i onda kad konkretnoj OOUR sredstva nisu ni potrebna. Tako se u mnogim OOUR pojavljuju grupnosvojinski odnosi, a blokiraju se i druge akcije koje bi trebale biti zajedničke. Primjerice, privatizira se kadrovska politika. Na rukovodeća mjesta biraju se gotovo isključivo radnici iz tih sredina, bez obzira na konkurenciju sposobnijih. Tako je i s osobnim dohocima itd. Problem je u tome što su potisnuti radnički savjeti, a radnički savjet SOUR bi trebao imati ovlaštenja da svojom odlukom može osigurati provođenje poslovne politike. Ne bismo trebali za svaku sitnicu ići na referendum. Referendum bi trebao biti izuzetan čin, kada se, primjerice, udružuju rad i sredstva, a ne i onda kada se unapređuje organizacija rada, što bi trebala biti dužnost i obaveza poslovnih organa. Izgubili smo iz vida da je organizacija rada znanost i da u tome nema univerzalnosti. Organizaciju predodređuju mnogi objektivni faktori, kao što su: veličina organizacije, kvalifikacijska struktura, tehnički i tehnološki razvoj itd. Ne postoje ni uvjeti da se uspostavi optimalna organizacija rada. Razlozi su u brojnim zakonima i pravnim normama koje predodređuju organizaciju. Uopće, normativno smo previše opterećeni, a stalno produciramo nove zakone i inzistiramo da se u OOUR, RO i SOUR izradi na desetke samoupravnih sporazuma za reguliranje unutrašnjih odnosa. U svemu tome valjalo bi pronaći mjeru. Međutim, često se OUR cijene po normativnim aktima, a ne po poslovnim rezultatima zbog kojih i postoje. Mnogo je organa i organizacija koje proučavaju normativne akte OUR i ako se pojedina rješenja ne slažu s njihovim shvaćanjima organizacije traže promjene. Primjedbe i sugestije koje se daju veoma često oduđaraju od života i potreba OUR. Tako se svi bavimo svime, bez obzira da li smo zreli i sposobni za to. Za poslove se sposobnost stječe radom u pojedinim organizacijama i institucijama, a ne samo školskim znanjima i sposobnostima. Uz to se pojavljuje i problem odnosa u pravima i dužnostima radnika u OOUR materijalne proizvodnje i radnika u radnim zajednicama. *Zakon o udruženom radu* nepotrebno je napravio samoupravnu diferencijaciju u pravima odlučivanja o određenim pitanjima u korist radnika materijalne proizvodnje. Sada smo došli dotle da radnici u materijalnoj proizvodnji, na osnovi zakona, imaju pravo na topli obrok koji tereti materijalne troškove, a radnici u radnim zajednicama to nemaju. Njihov topli obrok, odnosno onaj dio koji se dotira, tereti fond zajedničke potrošnje. To su apsurdni koji stvaraju brojne probleme u OUR.

To su samo neki primjeri, a postoje i drugi problemi o kojima bismo mogli raspravljati. Tu prije svega mislim na društvene dogovore i samoupravne sporazume.

Juraj Razmilic

NEED FOR SUBSTANTIVE CHANGES

Summary

The crisis caused by the prevalent methods of conducting business and of decision-making on economic relations is reflected both at the level of the economic community as a whole and at the level of individual economic organisations. The author draws attention to difficulties in the field of the foreign currency regime as defined by the new regulations. The Law on Foreign Currencies and Credit Relations with Foreign Countries of 1978 was heralded as an instrument for the restriction of state competence in this field of economic life in favour of competent self-managing communities of interest in the republics and autonomous provinces and in the Federation. By subsequent legislative concentration of decision-making on foreign currency within the federal institution, this establishment, which does not even have the word "self-managing" in its name, becomes the central subject. It is the forum of decisions made by delegates from republics and autonomous provinces, rather than by the economy itself, an institution primarily concerned with the distribution, not acquisition, of foreign currency. The failure to consider the authentic interests of economic organisations, especially those engaged in export, is a major cause of the difficulties and lack of substantive changes in the field of foreign currency and in general economic relations. The author proceeds to analyze some aspects of decision-making methods in organisations of associated labour, from the pooling of labour and resources to business and organisational matters and personnel policies.